

Anders Kalat och Camilla Lundberg

Politisk identitet och antagonism: klass, kön och etnicitet

För den som inte är tillfreds med saker-
nas tillstånd av i dag, framstår det som
en av de viktigaste och svåraste uppgif-
terna att förstå hur en samhällsförän-
dring kommer till stånd. Detta kräver
även en förståelse av hur de politiska
subjekten – det vill säga de krafter som
förändrar samhället – konstitueras.

Chantal Mouffé, Slavoj Žižek samt
Floya Anthias och Nira Yuval-Davis

tangerar, när de i detta kapitel resone-
rar kring frågor som dessa, på olika sätt
den tradition som brukar kallas post-
marxistisk¹. Postmarxistisk i bemärkel-
serna att såväl komma efter marxismen
– och därmed vara medveten om dess
svagheter – som att utgå från och vara
beroende av vissa marxistiska frågeställ-
ningar. Syftet med detta avsnitt om po-
litisk identitet är att sammanföra dessa

1. Den vakne läsaren kan givetvis mot detta begrepp invända att hela den efter Marx följande marxistiska traditionen då, på sätt och vis, skulle kunna kallas postmarxistisk. Få finns där som endast går efter Marx bokstav. Vi talar emellertid här om den tradition som med Ernesto Laclau och Chantal Mouffés bok *Hegemony and Socialist Strategy* (1985) har kommit att kallas för postmarxistisk. Gramsci spelar för denna tradition en central roll. Med begrepp som *kollektiv vilja*, *civilt samhälle*, *ställningskrig* och *historiskt block* splittrar han upp traditionella marxistiska problematiker, framförallt relationen mellan bas och överbyggnad. (forts på nästa sida)

olika artiklars uppfattningar om hur politiska identiteter och samhällskonflikter står i förhållande till varandra.

De i detta avsnitt medverkande teoretikerna är på ett eller annat sätt inspirerade av, eller utgår direkt från, tanken att *hegemoni* är ett centralt begrepp för att kunna förstå hur makten utövas. I moderna demokratier, där makten inte (som i diktaturer) utövas genom direkt våld, regerar hegemonin genom att de dominerande grupperna i samhället skapar ett *samtycke* hos de underordnade grupperna, och befolkningen i stort. Hegemonin kan sägas vara en maktordning, uppbyggd på att såväl politiska, ekonomiska som kulturella aspekter av samhällslivet fås att verka för att upprätthålla den rådande ordningen. Denna ordning är dock aldrig statisk utan är stadd i ständig förändring; en ständig kamp pågår om hur den politiska terrängen ska gestaltas.

Det är viktigt att konstatera att de grupper som verkar för att upprätthålla den rådande ordningen inte enbart be-

står av de dominerande grupperna, utan av en mer sammansatt maktkonstellation, en social och politisk allians – med Antonio Gramscis ord ett »historiskt block«². Hegemonin inkluderar även de underordnade grupperna, vilket gör att den aldrig är helt fastlåst, utan alltid i rörelse, men samtidigt svår att i grunden rubba.

Hegemonins maktutövande fungerar så att samhällets underordnade successivt blir övertygade om att elitskiktets intressen även ligger i deras intresse. De dominerande grupperna förefaller handla i enlighet med det så kallade allmänintresset, ett allmänt intresse som blir till det »universella«. För att göra detta måste dock, vilket Slavoj Žižek uppmärksammar i sin essä, de dominerande grupperna tilltala vissa »autentiska« erfarenheter hos de dominerade. Även om vi betraktar de mest förhatliga ideologier, finner vi med Žižek att det förhatliga i dessa ideologier inte står att finna i deras kärna. Nazismen har en kärna bestående av en kritik mot kapita-

(forts från föregående sida) Den marxist som igenkännt den radikala potentialen i en sådan uppsplittring, och som spelat en stor roll för denna tradition, är Louis Althusser som i Frankrike kom att bilda en teoretisk skola. Med begrepp som överbestämning (varje social förändring kräver ett flertal bestämningar) splittras den ortodoxa marxismens historiefilosofi upp ytterligare. Laclau och Mouffe bejakar denna utveckling och radikaliserar den. Så betonas det socialas instabilitet, behovet att ständigt artikulera och formera de politiska identiteterna som aldrig kan tas för givna av en social ontologi. Kring denna tradition har också samlats namn som Slavoj Žižek, (som skrivit ett efterord till Laclau och Mouffes *New Reflections on the Revolutions of our Time*, 1990).

2. Gramsci menar – i en kritik av den ortodoxa marxismens enkla uppdelning bas/överbyggnad – att den hegemoniska klassens maktutövning inte bara utgår från de ekonomiska relationerna i basen, utan att den sammanväver bas och överbyggnad – ekonomi och kultur/politik – till en enhet. Denna enhet benämner han »historiskt block«.

lismens förödande effekter på mänskliga gemenskaper, dess supplement är antisemitismen. Denna ständiga interaktion mellan maktens och de maktlösa ideologier gör att även makten inom sig själv rymmer bortträngda element, vilket betyder att makten för att kunna verka måste censurera sig själv. Armén är således ej en alltigenom »maskulin« organisation, exemplifierar Žižek, utan tvärtom homosexuell till sin natur, och måste därför med kraft mota bort varje homosexuell tendens.

Žižek visar i sin artikel hur det politiska fungerar genom att universella rättigheter och friheter hela tiden kopplas till det partikulära, det konkreta. Universella uppfattningar är beroende av stöd i partikulära exempel; en i grunden

negativ inställning till välfärdsstaten (motiverat med att den gör människor lata) är beroende av exemplet med den icke jobbsökande bidragstagaren. Alltså är det universella politiskt, det kräver för att kunna verka ett politiskt innehåll. Vad som avgör vilket partikulärt innehåll en universell uppfattning slutligen erhåller är det hegemoniska ställningskriget³, det sätt som den hegemoniska kampen utkämpas på. I detta ställningskrig skapas, återskapas och förstärks även de kollektiva identiteter som finns i ett samhälle, identiteter som utgör grunden för förändring. Likaså utspelar sig i ställningskriget konflikter kring utformandet av det »sunda förnuftet«⁴. Människors olika erfarenheter artikuleras⁵ som kollektiva identiteter; i sig kil-

3. »Ställningskrig«: Antonio Gramsci menade att socialisterna i öst och väst hade att tillämpa två olika revolutionära strategier. I Ryssland, som hade ett primitivt och underutvecklat civilt samhälle, var det möjligt att med staten i besittning reformera hela samhällskomplexet. I de västeuropeiska länderna var däremot inte denna bolsjevistiska strategi (av Gramsci benämnd som ett »manöverkrig«) möjlig. Här var det civila samhället (alltså de samhällsliga institutioner som inte enkelt kan härledas till statens repressiva funktioner) robust i sin struktur. I västs länder var det i stället nödvändigt för arbetarrörelsen att positionera sig inom det civila samhället, att bit för bit erövra politisk terräng genom ett ställningskrig, för att etablera en bred allians av samtycke (hegemoni).

4. »Sunt förnuft«: Uttrycket sunt förnuft kan också härledas till Gramscis politiska tänkande. Han menade att en rörelses idéer har fått sitt största inflytande när de tas för givna som »sunt förnuft«. Gramsci framhåller den katolska kyrkans framgång i att etablera sin lära som sunt förnuft. Detta sunda förnuft måste alltså tas med i beräkningen för samhällsförändringens utveckling, och för således in »främmande element« i den ortodoxa marxismens järnhårda historiefilosofi.

5. Ordet artikulera bör i detta sammanhang inte förstås i sin gängse, i politiska sammanhang använda, betydelse. I relation till detta begrepp, som betecknar människans användande av sitt talorgan för att formera ljud, finns dels den rent språkliga betydelsen – avseende den språkliga gesten såsom ett framförande av ett redan färdigt budskap (»att göra sina röster hörda«) – men även den rent anatomiska betydelsen, som avser samma gest såsom ett (*forts på nästa sida*)

da upplevelser, läggningar och sociala belägenheter ges en gemensam etikett, så att alla – hur mycket de än må skilja sig sinsemellan – kan bli en del av en gemensam identitet och ett gemensamt projekt, som »svensk«, »katolik« eller »arbetarklass«.

Det är av stort intresse att studera just de konstruktioner av politiska identiteter där en sammankoppling sker mellan den politiska identifikationen och ett aktivt politiskt handlande. Exemplet framför andra återfinns i Marx inledningen till *Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin*⁶ där proletarietets identitet skrivs samman med en universell underordning, och själva identitetens förverkligande ligger i att upphäva sig själv och det rådande samhället (genom det klasslösa samhällets införande).

Vi kan dock utifrån texterna av Floya Anthias/Nira Yuval-Davis och Chantal Mouffe kritisera den marxistiska analysens bristande förmåga att analysera de former av maktövande som inte följer skiljelinjen mellan klasser.

Anthias/Yuval-Davis menar att varje sådan teoretisk abstrakt analys är oförmögen att greppa den sammansmältning av identiteter som sker på det konkreta planet, i det verkliga livet. De tar

avstånd från uppfattningen att det skulle finnas en »objektiv« position som bestämmer den politiska erfarenheten. Istället pekar de på hur klass-, köns- och etniska skiljelinjer korsar varandra vid olika skärningspunkter. Exempelvis finns det inom arbetarklassen, som är ett resultat av den klassmässiga skiljelinjen, även andra former av underordning, som är ett resultat av de andra skiljelinjerna; de köns- och etniska skiljelinjerna skapar alltså, i fallet klass, andra uppdelningar och underordningar inom arbetarklassen. De punkter där skiljelinjerna möts kommer att verka begränsande eller förstärkande för att en politisk medvetenhet och kollektiva politiska identiteter skall kunna utvecklas, och därigenom ytterst påverka hur politisk handling kan komma till stånd.

Det är viktigt att erkänna att maktrelationer i allmänhet finns vid alla skiljelinjer – i vårt fall klass, kön respektive etnicitet – och att det därigenom finns över- och underordnade positioner vid alla dessa. Samtidigt förstärker eller begränsar de specifika underordningarna varandra. Det leder ingen vart att ställa frågan om vilken av dessa skiljelinjer som skulle vara mest betydelsefull. Det

(*förs från föregående sida*) sammanförande av olika element (talorganens olika delar). Även om begreppet i detta sammanhang delvis handlar om det språkliga är konnotationerna för den senare betydelsen – att sammanföra olika element – viktig i sammanhanget, då artikuleringsbegreppet handlar om hur olika identiteter skapas genom att disparata betydelsebärande element sammanförs till något nytt.

6. Karl Marx, »Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin«, i Karl Marx och Friedrich Engels, *Filosofiska skrifter: Skrifter i urval* (1977).

viktiga är i stället att inse att uppritandet av olika skiljelinjer bottnar i vilka sfärer av sociala relationer som man prioriterar, och att själva uppritandet av dessa skiljelinjer påverkar de olika sfärernas politiska uttryck. Var och en av de tre skiljelinjerna delar i sin tur upp var och en av de andras kontexter. All konkret analys måste ta detta i beaktning.

För västerländska feminister innebär det – vilket Anthias/Yuval-Davis påpekar – att de måste erkänna sina (kvinnliga) erfarenheters särart. Inte bara i förhållande till tredje världens kvinnor, utan även i relation till kvinnor inom olika etniska och klassmässiga grupperingar i deras direkta närhet. Detta är något som måste erkännas i våra dagliga politiska gärningar och kamper. Samtidigt finns det en fara i strategin att i alltför hög grad dela upp »det sociala«, och därmed särskilja de olika konflikterna från varandra på det politiska planet. Trots att inget absolut centrum för makt står att finna, på det ontologiska planet, bör den politiska strategin inriktas på att artikulera gemensamma erfarenheter, att formulera och formera det gemensamma ur det förnimbara och skiktade. Dessa sociala och politiska sammanfogningar bör göras så de olika kamperna hakar i varandra.

Varken Anthias/Yuval-Davis, Mouffe eller Žižek utgår från att klass-, etnisk eller könsidentitet är förbunden med en essentiell och oföränderlig kärna, utan utgår i stället från att identiteter formas i och påverkas av relationer till övriga

politiska subjekt, och till samhällets strukturer.

Det är inte någon enkel sak att definiera vad en identitet är. Som sociala varor formas vi till kollektiva och individuella identiteter, utifrån en förvisso alltid förmedlad tillhörighet till en specifik klass eller etnicitet, eller till ett specifikt kön.

Det är viktigt att påpeka att konstruktionen av en identitet är en politisk process. En politisk process där antagonismer spelar en central roll, där olika identiteter »föds« genom erfarenheter av förtryck och förnedring, där medier och politiska organisationer bidrar till att artikulera och omskapa dessa identiteter. I detta sammanhang får vi inte – vilket Mouffe påpekar i sin text – misskänna det symboliska planets emancipatoriska betydelse. Hon menar att det är just den symboliska kraft som finns i föreställningen om »den demokratiska revolutionen« som har lett till att revolutionen har utvidgas till att beröra alla sociala relationer, och ytterst utmana alla former av ojämlika relationer. Detta är även något som har bidragit till utvecklingen av de »nya sociala rörelserna« (som Mouffe hellre kallar de »nya demokratiska kamperna«).

I Sverige har arbetarrörelsens tidigare fokusering på klass – liksom den nutida fokuseringen på tillväxt och fördelning – format de debatter som förts i samhället, naturligtvis på bekostnad av andra diskussioner och analyser. Sådana övergripande diskussioner syftar till att etablera en hegemoni som verkar för

att upprätthålla det »sunda förnuftet«. Detta kan enbart göras genom att så kallade »historiska block« skapas och vidmakthålls, genom allianser mellan överordnade och underordnade grupper där de överordnade eller dominerande gruppernas intresse uppfattas som det »sunda förnuftet« eller »det universella«. Eftersom denna hegemoni ständigt förändras, och det »sunda förnuftet« formas i ett »ställningskrig«, krävs det en genomtänkt strategi för att nå förändring. Det krävs att nya kollektiva politiska identiteter skapas som inkluderar såväl klass, kön som etnicitet. Dessutom krävs nya allianser som tillsammans blir tillräckligt starka för att konstruera ett nytt »sunt förnuft« utifrån de underordnade gruppernas erfarenheter, för att utmana det rådande.

En sådan artikulering måste vara en balansgång mellan, å ena sidan, en lyhördhet inför olikartade förtrycksformer och, å andra sidan, en medvetenhet om den fara som, ur ett politiskt hänseende, ligger i att dela upp »det sociala« i fasta och fixa platser, eller positioner⁷. Problemet med den senare strategin består i att varje politisk identitet i sin tur delas upp i mindre delar, och slutligen står vi där med »vita heterosexuella sadomasochister« som en bärande politisk identitet, där varje mer generell politisk artikulering ofrånkomligen kommer att begå våld på denna grups

specifika »intressen«. En sådan sträng uppdelning av det sociala förutsätter ofta – på samma sätt som ortodox marxism – en tro på en essentiell kärna, som identiteten härleds från. I motsats till denna föreställning kan vi, utifrån artikelförfattarna i detta kapitel, hävda att varje identitet redan/alltid är förmedlad, och aldrig omedelbart given. På så sätt kan vi, med hjälp av dessa författare, spåra vissa tankefigurer i det som har kommit att kallas »identitetspolitik«. Det handlar därefter om att dekonstruera dessa tankefigurer, som i sitt nuvarande skick gör en mer allomfattande politisk gest omöjlig. Denna mer generella identitetsartikulering står, på ett radikalt sätt, i motsatsförhållande till det rådande samhället och dess i dag gängse politiska former. Med Žižek kan vi säga att de krav som finns sammanflätade med en viss identitet egentligen är omöjliga att ställa, inom det rådande samhället. Alla identiteter är emellertid öppna för att antingen inordnas under det rådande, eller ställas upp som ett hot mot denna ordning. Homosexualitet kan destabilisera de sexuella identifikationerna i allmänhet, och därmed utgöra ett hot mot de institutioner som reproducerar samhället. Homosexualitet kan också vara ett chict och glättigt inslag i gatubilden, och de homosexuella ett uppslag för kläddesigners med idé-torka (eller disco-kulturen, som, från att

7. I vissa fall kan det vara befogat att tala om dubbla strategier. Detta innebär att vi samtidigt måste bejaka partikulära identiteter, för att förstärka motståndet mot ett specifikt politiskt förtryck, och undvika att fasta i partikularitetens fälla.

då den uppstod i USA på 70-talet hade såväl homosexuella konnotationer som direkt var kopplad till gay-kulturen, har blivit ännu ett sätt att få dagens ungdom att konsumera kläder och musik). Feminismen bär inom sig samma ifrågasättande av samhällets grunder, men kan också vara en »kvinnor kan«-mässa, där kvinnors svårigheter att bli goda kapita-

listor eller byråkrater är det enda relevanta samhällsproblemet. Den postmoderna kapitalismen vet alltid att inlemma och profitera på det en gång subversiva.

Vad som avgör utgången av den politiska artikuleringen av identiteter är återigen en hegemonisk konflikt, en konflikt utan några som helst garantier för en viss utgång.